

Források és irodalom:

Ábrán László: Aki élmunkás volt a Gulágon. = Magyar Nemzet, 1996. augusztus 26. 7. o.
 Balassa Iván: Tokaj–Hegyalja szőlője és bora. Tokaj–Hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát, Tokaj, 1991.
 Balassa Iván: A tállyai Lippóczy család és népe a múlt század elején. In: Bencsik János – Bényei Gáborné (szerk.): Tokaj és Hegyalja VIII. Tállya, 1993. 110–112. o.
 Bedécs Gyula és mások: A Kárpátok hágóin át Galíciába. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015. 160–163. o.
 Bodgál Ferenc: Lippóczy Norbert, Tállya kutatója. = Borsodi Szemle, 6. évf. 1960. 2. szám
 Budzyńska, Elżbieta: Życie oplecione winoroślą. Katolik [Tarnów], 5. 10. (1 oldal másolat)
 Bukowski, Tadeusz: A magyar díszpolgár. = Magyar Napló, 13. évf. 2001. 4–5–6. szám, 74–75. o.
 Bukowski, Tadeusz: Galeria ludowego malarstwa na szkle a Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie. Nadbitka autorska. Currenda 10–12/1988: [Tarnów, szerzői különnyomat], 1–7. o. + Illusztrációk 16 o.
<https://emlekhelyek.csemadok.sk/telepulesek/gomorlipoc-lipoc-lipova>
https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_MEZO_MMMk_25_2018_19/?pg=220&layout=s – Matits Ferenc: Két ország mecénása
https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_MEZO_MMMk-16_1992_94/?pg=326&layout=s — Földyné Virány Judit: Lippóczy Norbert könyvgyűjteménye a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban
<https://ujember.hu> > lippoczy-norbert-szulohazanal – Kovács István: Lippóczy Norbert szülőházánál
hu.wikipedia.org/wiki/Erdélyi_körkép
hu.wikipedia.org/wiki/Tállya
 Komoróczy György: Borkivitelünk észak felé – Fejezet a magyar kereskedelem történetéből. Kazinczy Társaság, Kassa, 1944. 165, 168. o.
 Lázár István 1992. augusztus 19-ei levele.
 Lippóczy Norbert: Üvegfestményeim Tarnóuban. In: Veres László –Viga Gyula (szerk.): A Herman Ottó Múzeum évkönyve, 17–18. Miskolc, 1979. 359–377. o.
 Lippóczy Norbert 1992. április 4-én kelt levele.
 Lippóczy Norbert 1992. december 8-án feladott levele.
 Lippóczy Norbert 1992. február 1-jei levele.
 Lippóczy Norbert: Tállyától Vorkutáig. = Rubicon 5. évf. 1994. 2. szám, 27–30. o.
 Lippóczy, Norbert: Bibliografia. Winiarz, kolekcjoner – działaczkulturalny. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Tarnowie. Tarnów, 1992. 3–52. o. + 13 illusztráció
pl.wikipedia.org/wiki/Norbert_Lippoczy
 Sinkó Ferenc: Népek testvérisége – üvegeképeken. = Új Ember, 68. évf. 1985. szept. 15., 6. o.
 Szlachta, Janusz M.: Wszystkie moje winnice. Dziennik Tarnowski 11 (623) 12 marca 1992 r.
 Tóth-Barbalics Veronika 2022. jan. 24-ei e-mailje.

TRENCSÉNYI László

Hegyközi adalékok a falukutatás legújabb kori történetéhez

Az alábbiakban személyes emlékeimet osztom meg az olvasóval. A véletlen hozta-e? Mindenesetre három különböző periódusban, különböző műhelyek, közösségek, mondhatni: nemzedékek nevében, társaságában végezhettem falukutatói munkát a zempléni Hegyközben. Ami a kutatási eredményeket illeti, azok a maguk idejében a maguk nyilvánosságában hozzáférhetőek lettek. Ebben az emlékező írásban inkább az élmények, belső történetek ízét idézném meg.

Első látogatás

1965 nyara. A budapesti Radnóti Miklós Gimnáziumban már voltak előzményei a falukutatásnak. Érdekes dolog ez, a klasszikusan urbánus összetételű fővárosi középiskola diákjainak és tanárainak érdeklődése a magyar falu sorsa iránt. Persze ott a hagyományba épülő előzmény: az iskola névadója a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának is tagja volt egykoron, s e közösség tevékenységében mindez megjelent. Közéleti konkrétságában: az az osztály, amelybe magam is jártam, KISZ-szervezete névadójául Dési Huber Istvánt választotta – kifejezendő a „népi” elkötelezettséget. Szerveztünk is Csoóri Sándor kitüntető részvételével felolvasó ülést még 1963-ban azokból a szociográfiákból, melyeket az osztálytársak nyári vakációjuk helyszínén készítettek Felsőcsatártól Szigligetig, Dunaremetétől a Kőbányai Gyógyszerárugyárig. Más osztályok – így például az, amelyiknek a palócföldi származású költő, Jobbágy Károly felesége volt a főnöke – szintén teljesítettek hasonló programokat.

De ez a mozgalom – persze a „Radnóti” más akciói, eseményei mellett – már egy új generációval bontakozott ki igazán. Márkus Istvánnak, a falukutatók „igazi” nemzedéke hányatott sorsú tagjának lánya lett iskolatársunk. S a szociológus kezdeményezett egy nagyszabású falukutató táborozást a Hegyközben. Gondos felkészülés után útra keltek a csapatok. Különböző környékbeli falvak iskoláiban jutott szállás, s ki-ki megkapta a feladatát, „felgyűjteni” a szálláshely társadalmának érzékeny valóságát. Egyetemista voltam már ekkor, s párommal, Makai Évával – mintegy ifivezetőként – kaptuk azt a csoportot, amely Vágáshutát nyerte feladatul. A hegyek közé bűvő, sajátosan a völgyekben szétszórtan települt aprófaluk centrumában volt az iskola. Vendéglátónk Suba László tanító úr volt, s felesége, a Pozsonyból származott szép énekű Éva asszony (lányuk, Évike is ott sertepergelt a diákok között – ma a budapesti Szlovák Iskola néptáncstanára).

Jártuk a falut ünnep- és hétköznap. Próbáltuk szóra bírni a kevés szavú szlovák (vagy tán rutén) asszonyokat, jártuk a temetőt, olvastuk a bedőlt sírkövek feliratait, vasárnap a tanteremben tartott mise hallgatói voltunk. Nehezen nyíltak a szegénységbe, az erdei élet megannyi nehézségébe belefáradt asszonyok. Csak egy adalék: a meredek s amúgy is sovány

szántóföldekre fogat nem tudott feljutni, „hátiban” vitték a trágyát talajelőkészítéskor. A huta (az égetőkemence) ekkor már nem működött – nem segítette jövedelemhez az itt lakókat.

A városi diákoknak ez a nyomasztó szegénység, elzártág tűnt fel – erről írták feljegyzéseiket. A fogadók bizalmatlanságát kifejező mondatra máig emlékszem:

– Ezek nappal tanulnak, éjjel rabolnak.

Aztán elbúcsúztunk Vágáshutától, a diákok megírták beszámolóikat. Ki-ki őrizte emlékeit.

Második látogatás

1987. Fiatal kutató voltam az akkori Országos Pedagógiai Intézetben. Jelentős kutatói pályázatot nyertünk el az „integrált közoktatási-közművelődési intézmények”, az általános művelődési központok, ÁMK-k kutatására. A művelődés, a helyi kultúra egységes intézményes támogatása a lehetséges reformok egyike volt annak idején (Vérsi János utópiájában egyenesen a jövő intézményének tekintette, kedvesen „alfának” becézte a hol organikus, hol bürokratikus innováció útján létrejött intézményeket, amelyek fénykorukban elérték a kétszázasanagságrendet, s szakmai hálózatosodásuk is – jóformán „alulról” építkezve – megindult.) A minden elérhető intézményre kiterjedő adatfelvétel után 15 különböző ÁMK-t választott ki a kutatócsoport (benne Pöcze Gábor, Fóti Péter, Eszik Zoltán, Somorjai Ildikó, Péteri Gábor, Kiss Erzsébet s jómagam). Volt jóhírű, volt kevésbé ismert, volt kisteleplési, volt nagyvárosi intézmény is a mintában. A „falubokros” ÁMK-k közül Pálházára esett a választás.

Az együtt kidolgozott vizsgálati battériával érkezett meg csapatunk a kistérség székhelyére, Pálházára. Szalontai Miklós igazgató készséggel vezetett körbe bennünket, engedett bepillantást a dokumentációba is. Az elcsendesedő térségi aprófalvak (Vágáshuta, Kovácsvágás, Füzérkomlós, Füzérkajata, Füzérradvány, Kishuta, Nagyhuta) munkaképes felnőttjei rendre behúzódtak a városiasodó centrumba. A korábbi látogatásomkor nagy reményekkel emlegetett perlitbánya, s a helyi közszolgálatok biztosították a kellő munkahelyeket. A körzetközpont iskolájába busz hozta a gyerekeket a környékről. Kovácsvágáson és Kishután maradtak oktatási intézmények – az új centrum nem szívesen fogadta volna a cigány gyerekeket az egykoron kismemesi lakosú, akkorra alapvetően kicserélődött lakosságú Kovácsvágásról, míg Kishután a szlovák tanítási nyelv miatt maradhatott meg az iskola. Az iskolabusz viszonzáságairól história is szólt. Amikor a buszvezető a rossz időben, télvíz idején nem akart bekanyarodni járművével az új iskolaépület elé, a lakosok élő sorfállal kényszerítették rá.

Az ÁMK? A nyolcvanas évek legelejéről származó, községi pártszervezet irattárában lelt feljegyzés árulkodott a keletkezéstörténetéről: „összváltozás céljából kiéleztük a problémát...” A mozgalmi-bürokratikus zsargon a „szervezetfejlesztés” kényszeréről tanúskodik. Mindenesetre az első igazgató, Igó Béla, egykori népi kollégista igyekezett megfelelni a kihívásnak, megszervezte intézményét. Felkarolta a kezdeményezéseket, még fesztiváljáró gyerek-báb-csoportra is futotta a lelkesedésből. Ugyan az ÁMK praxisában a „körzetközpointi iskola” ethosza kerekedett felül, a közművelődés friss szele nehezen jutott át a zempléni hegyeken.

Még egy emlék: a hazatérő napközisek számára délutánonként egy nagy vándlingban a maradék kenyér volt kikészítve: vitték haza tarisznyáikba gyúrva a nem különösen jóláplált gyerekek.

S még egy emlék: a kovácsvágási tanítónő, Klárika néni – aki évekkel később több évtizedes, áldozatos munkájáért Karácsony Sándor-díjat kapott – osztálya, ahová megannyi cigánygyerek járt. Büszkén feleltette őket a tanítónő. A magyarok bejövetele volt a téma olvasásórán. S büszkén, szépen feleltek a tisztán öltözött, tisztára mosdott gyerekek:

– A mi őseink Árpád apánkkal foglalták el a hont.

S amikor rákérdeztünk, vajon e gyerekeknek nem a cigányság eredetmondáját (vagy ezt is) kéne tanítani, akkor az életét e gyerekek szocializációjára áldozó tanítónő dacosan válaszolta:

– De hát ezek már nem cigányok! Tessék csak őket megnézni!

A felzárkóztató asszimiláció stratégiája borult virágjába ebben a faluban.

Harmadik látogatás

Az ezredforduló éve. Ebben az időben Miskolcon tanítottam az Egyetemen. Mihály Ottóval, Loránd Ferencsel és másokkal a tanárképzés reformálásába vágtuk fejszénket e „zöldmezős beruházáson”. Hiszen az egykori nehézipari fellegrá vezetői „előre menekültek”, s gyorsan többkarú egyetemmel fejlesztették az intézményt. A Jogi Kar, a Gazdasági Kar után a minap elhunyt Kabdebó Lóránt bölcsészkar szervezett, s hamar megértette: tanárképzés nélkül nem fog elegendő hallgatót vonzani az új szervezet. Így kerültünk – „IC-tanárokként” – Miskolcra, az egykori OPI innovációs központjának szinte teljes kutatói társulata. Új tantervek, új programok – ahogy erről annak idején hírt is adtunk a szaksajtóban.

Az én gondolatom volt, hogy legyen „Kisebbségek pedagógiája” kurzus is. S módszertani innovációnak a projekt és az erdei iskola ötvözete kínálkozott. Legyen – mint a mesében – három nap egy esztendő. Háromnapos falukutató „táborban” térképezzük fel a témát a maga valóságában. A Hegyköz kínálta magát. Szlovákok, rutének, beköltözött cigányok, telepi cigányság, a sátoraljaújhelyi országút mellett a zsidó temető...

S szálláshelynek ott a füzérradványi ifjúsági tábor. Mire az egyetemi különbusz a szálláshelyre ért, addig a buszon én mikrofonba mondhattam az „elméleti” tudnivalót, Pálházán az igazgató bemutatta körzetét, s estére megalakultak a kiscsoportok. Ki melyik településre megy másnap? Felkészültek, átnézték az interjúvázatok kérdéseit, megkezdték „első kutatóútjukat” – a helyi italboltban. (Nem ironia ez: itt ismerkedhettek meg – több évjárat élményeit összegzem ebben az emlékezésben – a világlátott, bőbeszédű adatközlővel, a „Mélytengerésszel” is.)

Másnap a busz elosztotta a kutatócsoportokat. Délután összegyűjtötte őket, s vacsora után – mikor a tábori foglalkoztatásban, mikor a kocsmában – minden csoport beszámolt. Izgatottan adtak számot a hallgatók élményeiről, fontos szópárbajok zajlottak. A jól tájékozott kulturális antropológusok „helyretették” a nyelvtanár-hallgatót, aki azon csodálkozott, hogy a felkeresett cigány családnak „nem is volt szaga”. (Volt hallgató, aki a kutatói élményeket később publikációvá érlelte – a Tani-tani folyóirat közölte.)

Néhány emlék ebből a korszakból.

Füzérradvány külterületén leltünk arra a telepre, ahol az egykori major dűledező épületeiben családok éltek – nehezen kibogozható családi hálóban, a gyerekek nem is tudták pontosan, hogy az édesanyjuk mostani lakásán élő férfi az apjuk-e. De ez az ősközösségi melegség nem zavarta őket. A kollektíva tagjai támogatták egymást, nevelték egymás gyerekeit. A legfelvilágosultabb az a fiatalember volt, aki gyermekvárosi múlt (ez volt Tanszékünk otthona is) után a börtönt is megjárta, de kitűnt: itt tapasztalatokat, jogi tudatosságot, közéleti jártasságot is szerzett. De az én történetem inkább arról szól, hogy erre az időre lezajlott a felsőoktatás „középszályosodása” – már nem/alig volt olyan diák, akinek a szegénysor saját életélménye lett volna, aki hangot talált volna a helybéliekkel. A történet: jönnek a gyerekek a pálházi óvodából a nyirkos délutánban, csizmacskáikon lucsok, sár. De vidámak, hazatérnek. Kornél nevű hallgatóm lehajol a leghelyesebb kislánykához, s akkurátusan megkérdi tőle (ha már ez a „lecke”):

– Mondd, éreztél-e etnikai diszkriminációt?

De a tanult falukutatónak is megvolt a maga próbatétele. A drótostótkról nevezetes Nagyhután nehezen indult be a csoport kérdező kedve. No majd megmutatom! S fordultam a kertjében kapirgáló nénihez:

– A miskolci egyetemisták arra kíváncsiak, mit dalolnak a hutai asszonyok – Azt még sem mondhattam, hogy a „kisebbségek pedagógiáját” kutatják.

– Jaj kedvesem, nem énekelhetek, egy hete halt meg a férjem. – Elröstelltem magam: – Hát ne haragudjék, biztosan most nagyon szomorú a veszteség miatt – fejeztem ki részvétem.

– Ugyan már! Csakhogy végre megszabadultam ettől a vén iszákostól....

No, majd a következő adatközlő esetében (miután már megtudtuk – a röstelni való szomszéd, Meciar szlovák elnök idején vagyunk –, hogy „mink nem vagyunk szlovákok, mi tótok vagyunk”) sikeresebb leszek, gondoltam.

– Jó napot, azért jöttek a diákok, mert szeretnék megtudni, milyen híres szlovák ételeket főznek még.

– Nincs itt olyan...

– De mégis, ma mi lesz az ebéd?

– Mi lenne? Hát „csirizbab”!

– Most figyeljenek, hallgatók, rábukkanunk egy eredeti, ismeretlen szlovák népi ételre. Hogy készül az?

– Hát, lemegyek a boltba, s veszek egy dobozzal, s megmelegítem. – Ki gondolta volna, hogy a népetimológia a kimondhatatlan chilis babot keresztelte át...

Azért voltak sikerek is. Kovácsvágáson Klárka néni egy családhoz kísért el. Bizonyítandó az asszimiláció eredményeit. Szembeszökőn tiszta porta, polgárian berendezett nagyszoba, könyvek, tévé. Okostekintetű fiatalasszony. A gyerekek valahol.

– Nyugodtan elengedem őket. Nálunk szabadság /!/, van, hiszen erről van törvény is: nekik jogaik vannak, vagy nem?

A meglepően felvilágosult válasz után a családfő vizsgáztatni kezdte a történezhallgatókat. Az első század római történelméből tesz fel „buktató” kérdéseket. Jóformán csak ő tudja a választ. Aztán fény derül a műveltség forrására. Egy jehovista család otthonába tértünk, s az újszövetséget töviről-hegyire jól ismerik.

A kovácsvágási sikertörténet másik eleme Fényes Lajos bácsi feltalálása. Kalauzunk csak annyit mond, hogy a faluban már csak ő tud hegedülni. A dombtetőn vár minket a vastagszeműeges sovány férfi. Büszkén mutatja készülő hangszerét. S hogy látja: érdeklődéssel fogadja a csoport, térül-fordul, s egy teleírt füzetet mutat. Mindjárt fel is olvas a beírt mesékből. Ezek saját meséim – mondja. S valóban népmesei s más motívumokból eredeti irodalmi szövegek keletkeztek – szinte helyesírási hiba nélkül. Lajos bácsi sok helyen dolgozott hosszú életében – főként az iparban. Bizalommal adja át több mesefüzetét. Hallgatói projektfeladat lett a kézirat előkészítése, s a miskolci művészeti szakközépiskola segítségével igazi könyvként meg is jelenhetett *Kovácsvágási cigány mesék* címmel, Fényes Lajos szerzősége mellett. Évekig kiegészítő tananyag volt a helyi általános iskolában.

*

Vajon mi lett azóta adatközlőinkkel, boldogulnak-e a többszörösen nehéz körülmények közt a Hegyköz lakói? Mit őriz emlékeiben a három falukutató nemzedék? Épült-e valami elkötelezettségükbe? Az enyémbe – tán ez a kis írás ezt igazolja – igen.

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

Király István

irodalomtörténész

pataki diákévei, 1931–1939*

Király István református lelkészcsaládból került Sárospatakra, követve teológiát végzett apja és gimnazista bátyja, Kálmán példáját. Nyolc évet töltött a – hivatalosan nagyközségi státusú – kisvárosban. 1931 szeptemberében kezdte meg tanulmányait a Sárospataki Református Főiskola Gimnáziumában. Az esztendő az iskola egyik legemlékezetesebb éve, ekkor ünnepelte alapításának négy századik évfordulóját. A hagyomány szerint Perényi Péter által 1531-ben alapított 'kollégium' a magyar református nevelés- és művelődéstörténet meghatározó intézményévé vált. Patrónusai elsősorban a protestáns erdélyi fejedelmek voltak. Tanári kara évszázadokon át élen járt a tudományokban, diákjai között országos jelentőségű tudósok, politikusok, művészek, irodalmi és közéleti személyiségek formálódtak. Az 1930. szeptember 30-án és október 1-jén Horthy Miklós kormányzó és más vezető hazai közéleti személyiségek részvételével lezajlott jubileumi esemény nyomot hagyott az akkor tíz esztendőes Király Istvánban. De mi is jellemezte ebben az időben a pataki főiskolát?

A Sárospataki Református Főiskola az 1930-as években

A trianoni béke kibillentette Sárospatakat a régióban betöltött kulturális vezető szerepéből, a város határszéli településsé vált. Néhány tanár 1919-ben túlzottan exponálta magát, elbocsátásuk zavart okozott. A jogakadémia 1923-as bezárása tovább fokozta az iskola válságát. Az ekkor már csak gimnáziumból és teológiai akadémiából álló nagy múltú intézmény tanári kara előregedett. Az oktatás szakmai színvonala őrizte ugyan a korábbi értékeket, de a 20. század tudományos eredményei, az ezek elsajátításához szükséges nyugati nyelvek ismerete és az új nevelési módszerek nem érvényesültek. Ebben a helyzetben kereste meg a Tiszáninneni Református Egyházkerület és a főiskola vezetősége az egyetlen lehetséges kiutat: reformokkal fellendíteni a halódó iskolát. Partnerre találtak gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszterben, aki 1928-tól többször megfordult Sárospatakon, és a fővárosban is számos e tárgyú megbe-

* 2021. október 15–16-án *Király István 100* címmel tudományos emlékkonferenciát tartottak a Sárospataki Református Teológiai Akadémia Imatermében a volt pataki diák Király István (1921–1989) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja születésének centenáriumán. Ez alkalmából jelent meg a *Király István öröksége* című kötet, amelynek egyik fejezete Király István és Sárospatak kapcsolatát mutatja be. Az alábbiakban e fejezet részletének közlésével emlékezünk a neves tudósra, egyúttal felhívjuk a figyelmet a teljes kiadványra, amelyek tartalma a következő: Interjú Király Istvánnal; Király István válogatott esszéi; Király István és Sárospatak. Egy életen át tartó szellemi kapcsolat tényezői és válogatott dokumentumai; Király István publikációinak és életműve, munkássága recepciójának bibliográfiája. (*Király István öröksége. Írások tőle és róla. A kötet anyagát összeállította: Agárdi Péter, Bolvári-Takács Gábor, Mórocz Gábor, Soltész Márton. Szerkesztette: Bolvári-Takács Gábor. Zempléni Múzeumi Alapítvány, Sárospatak, 2021. 380 o. ISBN 978-615-01-0873-5 = <https://zemlenimuzsa.hu/honlap/konyveink/>*)